

บทวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและการเมืองกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148-2153)

An Analysis of the Economic and Political Conditions of Ayutthaya in the Reign of King Ekathotsarot (1605-1610)

สรวิชัย ขุนเศรษฐ์ / Sorrawich Khunset

นักวิชาการอิสระ / Independent Academician

วันที่รับบทความ 19 กรกฎาคม 2566 / แก้ไขบทความ 8 มีนาคม 2567 / ตอบรับบทความ 19 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

บทวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและการเมืองกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148-2153) มีวัตถุประสงค์เพื่อ ทำความเข้าใจถึงพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสภาพการเมืองหลังเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2112 โดยใช้รัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นกรณีศึกษา จากการศึกษาพบว่า รัชสมัยดังกล่าวกรุงศรีอยุธยามีเศรษฐกิจที่เจริญเติบโตขึ้นโดยมีการค้าจากตะวันตกเป็นปัจจัยสนับสนุนความเจริญที่สำคัญประการหนึ่ง โดยเฉพาะบทบาทของบริษัทการค้าอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (V.O.C) และการกลับมาทำการค้าผ่านระบบบรรณาการกับจีนได้อย่างเต็มรูปแบบหลังการกลับมา มีเอกราชอีกครั้งตั้งแต่ครั้งแผ่นดินพระนเรศวร สภาพเศรษฐกิจอยุธยาที่เจริญเติบโตนี้สะท้อนผ่านการออกกฎหมายการเก็บภาษีเพิ่มมากขึ้นในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถเพื่อตั้งผลประโยชน์ทางการค้าเข้าสู่ราชสำนักและกลุ่มชนชั้นปกครองให้มากที่สุด ในขณะที่สภาพทางการเมืองนั้นพบว่าทรงพยายามลดความตึงเครียดระหว่างอาณาจักรลงด้วยการเปลี่ยนเป็นการเจริญสัมพันธไมตรีมากยิ่งขึ้น และทรงพยายามสำรวจกำลังคนทั่วราชอาณาจักรเพื่อการควบคุมกำลังคนที่ชัดเจนและอาจป้องกันการก่อกบฏ สะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการภายในอาณาจักรมากกว่าการแผ่ขยายอำนาจอาณาจักรออกไปยังรัฐทางไกลเช่นครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร อย่างไรก็ตามรัชสมัยกลับพบว่ามีวาทะสนั่นคลอนทางการเมืองอีกครั้ง อาจเป็นเพราะการขยายตัวของความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นจากการค้าอย่างฉับไวและมีกลุ่มผู้ได้ประโยชน์ทางการเมืองค่านี้นี้เป็นกลุ่มชนชั้นปกครองในอยุธยาทั้งสิ้น จึงทำให้เกิดสถานการณ์ที่มีกลุ่มอำนาจพร้อมท้าทายอำนาจวังหลวงได้ง่ายขึ้น

คำสำคัญ : สภาพการเมืองกรุงศรีอยุธยา สภาพเศรษฐกิจ สมัยอยุธยา สมเด็จพระเอกาทศรถ

Abstract

An analysis of the economic and political conditions of Ayutthaya in the reign of King Ekathotsarot (1605 - 1610) purposed to understand economic development and political conditions after the fall of Ayutthaya in 1569, using the reign of King Ekathotsarot as a case study in this article.

The study found that during the period of Ayutthaya, the economy grew with trade from the west as one of the important supporting factors. Especially the role of the Dutch East India Company (V.O.C) and the full return to trade through the tribute system with China after the return of independence since the reign of King Naresuan. The economic growth of Ayutthaya was reflected in the enactment of the Law. More taxes were collected during the reign of King Ekathotsarot in order to bring the most commercial benefits to the court and the ruling class. In the political climate, he was found trying to lessen the tensions between the kingdoms by shifting towards more alliances and tried to survey the manpower throughout the kingdom for clear control of manpower and possibly preventing rebellion. It reflects the importance of administration within the kingdom rather than the expansion of the kingdom's power to distant states, such as during the reign of King Naresuan. Then at the end of his reign, he found that there was another disturbance. Perhaps there was a portion of the event that arose out of the swiftness of the trade and the beneficiaries will receive this from all Ayutthaya rules. There was a situation where there was a group of powers ready to challenge the imperial power once again.

Keywords: Political Situation, Economic Conditions, Ayutthaya Period, King Ekathotsarot

บทนำ

ความรู้ของประชาชนในสังคมปัจจุบันจำนวนไม่น้อยมีความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ภาพรวมกรุงศรีอยุธยาช่วงหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ภายใต้ความเข้าใจว่ากรุงศรีอยุธยาสามารถกลับมาเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ได้จากการทำสงครามและพระบารมีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอันเนื่องมาจากพระราชกรณียกิจทำสงครามกู้เอกราชให้แก่กรุงศรีอยุธยาจากกรุงหงสาวดี ทรงกระทำไว้ตลอดรัชสมัยตั้งแต่ ราว พ.ศ. 2133–2148

ถึงกระนั้นไม่อาจปฏิเสธได้ว่า แม้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะมีพระมหากรุณาธิคุณดังกล่าวแต่ความเจริญในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ และการเมืองของกรุงศรีอยุธยาคงไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างมั่นคงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสภาวะบ้านเมืองต้องทำสงครามระยะยาวดังสมัยที่กล่าวมา และเมื่อพิจารณา

ต่อไปจะพบว่า หลังสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสวรรคตลง สมเด็จพระเอกาทศรถผู้เป็นพระอนุชาทรงเล็ก ทำสงครามใหญ่แล้วยกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา นับเป็นประเด็นที่น่าสนใจและมีนักวิชาการ เช่น คริส เบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร นำเสนอว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของกรุงศรีอยุธยาที่จะสร้างรากฐาน ความมั่นคงและความเจริญรุ่งเรืองในด้านเศรษฐกิจให้แก่กรุงศรีอยุธยา จึงนับได้ว่าพัฒนาการของ กรุงศรีอยุธยาทุกมิติหลังการสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรเป็นสิ่งที่ควรศึกษาอย่างละเอียด เพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ทางการเมืองและสภาพเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยาหลังช่วงดังกล่าวว่ามีสภาพ เป็นอย่างไร และส่งผลต่อความเจริญของกรุงศรีอยุธยามากแค่ไหนในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 22

บทความบทวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและการเมืองกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ มุ่งศึกษาไปที่เอกสารทางประวัติศาสตร์ อาทิ พระราชพงศาวดาร บันทึกชาวตะวันตก หรือหนังสือลู่ ซิงสื่อ ลู่ เหล่านี้ เป็นต้น เพื่อวิเคราะห์ทำความเข้าใจสถานการณ์และพัฒนาการที่เกิดขึ้นภายในอาณาจักร กรุงศรีอยุธยาช่วงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเพื่อเป็นกรณีศึกษาว่าสภาพเศรษฐกิจเป็นเช่นไร และการเมืองของกรุงศรีอยุธยามีสถานการณ์อย่างไรในช่วงเวลาดังกล่าว

พัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเมืองของกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2148–2153 เป็นการกำหนด ช่วงเวลาในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา คือ สมเด็จพระเอกาทศรถ

สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (ครองราชย์ พ.ศ. 2148-2153) การกำหนดศักราชครองราชย์ดังกล่าว เป็นการอ้างอิงตามบันทึกของปีเตอร์ ฟลอริส (Peter Floris) ซึ่งเข้ามาทำงานกับบริษัทอินเดียตะวันออก ของอังกฤษในกรุงศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. 2154–2158 เป็นช่วงหลังการสวรรคตสมเด็จพระเอกาทศรถ เพียง 1 ปี โดยในบันทึกของปีเตอร์ ฟลอริส กล่าวว่า สมเด็จพระนเรศวรสวรรคต พ.ศ. 2148 และสมเด็จพระ เอกาทศรถสวรรคต พ.ศ. 2153 (ปรีดี พิศณุวิธิ ใน นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย, 2554, หน้า 126 - 127) รัชสมัยดังกล่าวมีสภาพเศรษฐกิจและการเมืองจากเอกสารดังนี้

1.ด้านเศรษฐกิจ

หลักฐานอันมีรายละเอียดเกี่ยวข้องและชี้มูลให้เห็นถึงสภาพทางเศรษฐกิจที่ดำเนินไปในกรุงศรี อยุธยาช่วงระยะเวลาดังกล่าว มีอยู่ 2 กลุ่มหลัก คือ หลักฐานฝ่ายไทยซึ่งปรากฏในกลุ่มพระราชพงศาวดาร และหลักฐานบันทึกชาวต่างชาติซึ่งได้เข้ามาค้าขายดำเนินกิจการทางการค้าในราชอาณาจักร ช่วงดังกล่าว คือ ตัวแทนการค้าบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) ดังจะได้ นำเสนอและวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1.1 สภาพเศรษฐกิจอยุธยาจากพระราชพงศาวดาร

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับเยเรเมียส ฟานฟลิต ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการฟื้นฟูเศรษฐกิจ ในสมัยดังกล่าว สามารถวิเคราะห์ได้ว่า รัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นช่วงเวลาที่กรุงศรีอยุธยา ให้ความสนใจต่อชาวต่างชาติและการค้าขายเป็นอย่างมาก สังเกตได้จากบันทึกได้กล่าวว่า มุ่งเพิ่มพูน

พระราชทรัพย์ ออกกฎหมายเข้มงวดขึ้นหลายฉบับ มีการทำทะเบียนข้าทาส ตั้งอากรสวนผลไม้ทุกต้น และเรียกเก็บอากรรายปี เป็นต้น (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2563, หน้า 73-76)

กลุ่มชนชั้นปกครองกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถมีความมั่งคั่งขึ้นอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากการออกพระราชกำหนดเพื่อควบคุมผลประโยชน์ทางการค้าผ่านการเรียกเก็บอากรเข้าท้องพระคลัง ข้อพิจารณาต่อไปที่น่าสนใจ คือ การให้ไพร่ทุกคนต้องมีสังกัดมูลนายโดยมีการสำรวจอย่างเคร่งครัด สะท้อนให้เห็นว่า สมเด็จพระเอกาทศรถต้องการควบคุมกำลังคนในราชอาณาจักรเพื่อใช้กำลังคนในการดำเนินกิจการทางการค้าผ่านการใช้แรงงานในระบบมูลนายไพร่ สอดคล้องกับข้อมูลในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวถึงการตั้งพระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการและส่วยสัดพัฒนารชนอนตลาด (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 259) และจากบันทึกของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต ให้ข้อมูลไว้ว่าขุนนางมีฐานะที่ร่ำรวยขึ้นเป็นอย่างมากเพราะการริดเก็บส่วยสาอากรในสมัยดังกล่าวมีกฎหมายรองรับให้สามารถทำได้ แต่กระนั้นก็เห็นได้ว่าทรงเข้าพระทัยถึงความมั่งคั่งของกรุงศรีอยุธยาที่เกิดขึ้นจากการออกพระราชกำหนดของพระองค์เอง โดยมีการตั้งธรรมเนียมหากขุนนางที่ได้รับพระราชทานทินนามหรือเครื่องยศเสียชีวิตลง ทรัพย์สินหนึ่งในสามตกเป็นของหลวงจากธรรมเนียมดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ต่อไปถึงขุนนางกรุงศรีอยุธยาช่วงดังกล่าวย่อมต้องมีกำลังไพร่ในสังกัดไม่น้อยและหาผลประโยชน์จากการค้าและเก็บส่วยเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน เนื่องจากพระราชกำหนดที่ตราขึ้นเอื้อต่อความมั่งคั่งให้แก่ชนชั้นนำทุกหมู่เหล่าตั้งแต่พระบรมวงศานุวงศ์จนถึงขุนนาง ผู้มีราชทินนามจากพระเจ้าแผ่นดิน รวมถึงการมีรับสั่ง สร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์วัดหรือสิ่งใดขุนนางจะต้องร่วมถวายเงินในนามราชการของตน โดยเหล่าขุนนางไปขูดรีดจากผู้ใต้บังคับบัญชาไปอีกทอดหนึ่ง (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2563, หน้า 76) สิ่งเหล่านี้วิเคราะห์ได้ถึงเศรษฐกิจกรุงศรีอยุธยาในช่วงเวลาดังกล่าวว่ามีแนวโน้มรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่กระจุกอยู่ในกลุ่มชนชั้นปกครอง ในทางกลับกันเป็นการสร้างภาระเพิ่มเติมให้แก่ไพร่ในสังกัดให้ต้องรับภาระการใช้แรงงานและการจ่ายส่วยที่มากขึ้นไปด้วย ผลกระทบดังกล่าวไม่เพียงแต่ไพร่เท่านั้นที่ได้รับ จากบันทึกฉบับเดียวกันพบว่าชาวต่างประเทศถูกขูดรีดและเป็นที่ไม่พอใจเช่นเดียวกัน ซึ่งระวางภาษีที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรงตราไว้ยังคงใช้อยู่จนถึงสมัยที่เยเรเมียส ฟาน ฟลิตอยู่ในกรุงศรีอยุธยา (สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2563, หน้า 77)

1.2 สภาพเศรษฐกิจในอยุธยาจากบันทึกฮอลันดาในนามบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C)

ความพยายามฟื้นฟูเศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถดังกล่าวยังปรากฏผ่านหลักฐานเอกสารฮอลันดาที่กล่าวถึงเหตุการณ์สยามส่งคณะทูตสองคนไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้ามอริส ณ กรุงเฮก เมื่อปี ค.ศ. 1608 (พ.ศ. 2151) (ปรีดี พิศณุมิวธิ, 2561, หน้า 5-7) อันเป็นผลสืบเนื่องจากการเข้ามาทำกิจการด้านการค้าของฮอลันดาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงดังกล่าว

ที่มีผลประกอบกิจการเป็นไปในเชิงบวก และฮอลันดาแต่งตั้งคณะทูตมาเข้าเฝ้ากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา โดยส่งคอร์เนลีส สเป็กซ์ และแลมเบิร์ต จาค็อบส์ (ปริติ พิศภูมิวิธิ, 2561, หน้า 2) เป็นคณะทูตมาเข้าเฝ้า ครั้นรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดังนั้นการแต่งตั้งคณะทูตไปกรุงเฮกของสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกเพื่อสานต่อผลประโยชน์ทางการค้าระหว่างกรุงศรีอยุธยา กับฮอลันดา

ข้อมูลจากบันทึกที่เขียนโดยนายพาณิชบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยโดยกรมศิลปากรเมื่อปี พ.ศ. 2513 ข้อมูลที่น่าสนใจอยู่ในบันทึกของ นายแลมเบิร์ต จาค็อบเสน เฮน (เขียนตามกรมศิลปากรแปล (กรมศิลปากร, 2513)) หลักฐานชิ้นนี้นับว่าเป็นหลักฐานที่มีความน่าเชื่อถือในเรื่องของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากผู้บันทึกได้เขียน ขณะดำรงตำแหน่งอยู่ในอาณาจักรและเป็นการเขียนรายงานให้กับบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) ถึงการดำเนินกิจการการค้า ตลอดจนผู้บันทึกได้เคยเข้าเฝ้าสมเด็จพระเอกาทศรถ หลายครั้ง บันทึกดังกล่าวถูกเขียนขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2151-2153 (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 1-33)

ข้อมูลของนายพาณิชท่านนี้ให้ภาพเศรษฐกิจของอยุธยาช่วงรัชสมัยดังกล่าว โดยบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) ตั้งสถานีการค้าขึ้นในกรุงศรีอยุธยาเพื่อใช้เป็นคลัง เก็บรวบรวมสินค้าส่งไปยังปัตตานีและปัตตาเวีย (อินโดนีเซีย) ซึ่งเป็นสถานีการค้าหลักของบริษัท โดยข้อมูลรายการสินค้าที่บริษัทรับซื้อจากอยุธยาและมีความต้องการอย่างมาก ประกอบไปด้วย หนึ่งกวาง งามช้าง รวมไปถึงสินค้าทางการเกษตร เช่น ข้าว (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 5-6, 20 และ 29) และสินค้าที่ ขายในอยุธยาโดยนำเข้าจากจีน ชุดข้อมูลดังกล่าวมีปรากฏในบันทึกซึ่งเป็นข้อตกลงทางการค้าระหว่าง นายแลมเบิร์ต จาค็อบเสน เฮน กับพ่อค้าชาวจีน คือ สินค้าประเภท ผ้าแพร ไหมดิบ ฯลฯ (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 14)

นายแลมเบิร์ต จาค็อบเสน เฮน บันทึกว่าสินค้าที่ทางบริษัทนำมาขายในกรุงศรีอยุธยาขายดีมาก เป็นส่วนใหญ่ (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 21) รวมไปถึงมีสินค้าที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรงต้องการ ให้ Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) จัดหา คือ ภาพเรือจำนวนหลายลำ และเครื่องประดับรูปงาช้าง มาให้เพื่อแลกกับการได้รับการยกเว้นภาษีเรือสินค้าที่ปัตตานี (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 7) และการที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรงแต่งสำเภาหลวงไปเมืองกวางตุ้งในปี พ.ศ. 2153 โดยเป็นครั้งแรกที่อยุธยาส่งกองเรือบรรณาการไปจีน ซึ่ง 10 ปีก่อนหน้านั้นไม่มีการส่งเรือกำปั่นหลวง เดินทางไปจีน (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 22) ชี้ให้เห็นว่าการแต่งเรือไปทำการค้าที่เมืองจีนครั้งล่าสุด เกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรราว พ.ศ. 2143 และทั้งช่วงมาเป็นเวลานาน การแต่งเรือกำปั่นหลวง ไปจีนครั้งดังกล่าวน่าพิจารณาว่าเป็นการเดินทางไปทำการค้ากับจีน อาจไม่ใช่อุปกรณ์การเดินทางไปส่งบรรณาการ แก่จีน เพราะเอกสารของราชสำนักจีนอย่างหมิงสี่ลู่ไม่มีการกล่าวถึงการส่งบรรณาการของพระเจ้ากรุง สยามในช่วง พ.ศ. 2153-2154 (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2559, หน้า 210-211) สะท้อนให้เห็นว่าก่อนการ

แต่งกำปั่นหลวงไปจีนในครั้งนี้ กรุงศรีอยุธยาอาจติดพันศึกสงครามมาแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร หลังจากเข้าสู่รัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถจึงหันมาให้ความสนใจกับการค้าทั้งจากตะวันตกและการฟื้นฟูการค้ากับจีนอีกครั้ง โดยการแต่งเรือหลวงไปยังเมืองกวางตุ้งซึ่งเป็นเมืองสำคัญสำหรับการนำสินค้าไปแลกเปลี่ยนค้าขาย

ข้อมูลที่ได้จากบันทึกดังกล่าว ทำให้เห็นภาพเศรษฐกิจการค้าในกรุงศรีอยุธยาที่เจริญมากยิ่งขึ้น มีความต้องการสินค้าจากกรุงศรีอยุธยา โดยกรุงศรีอยุธยามีสถานะเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยน มีสินค้าที่ได้มาจากภายในพระราชอาณาจักรหรือสินค้านำเข้าจากต่างแดนเข้ามาขายในพระนคร มีพ่อค้าทั้งจากตะวันตก จีน รวมไปถึงในเอเชียเดินทางเข้ามาจับซื้อหรือกว้านซื้อสินค้า สินค้าในอยุธยาที่เป็นที่ต้องการ ประกอบไปด้วย งาม้าง (ในบันทึกกล่าวว่าพ่อค้าชาวจีนต้องการมาก) และพ่อค้าในเอเชียต้องการผ้ากำมะหยี่ ผ้าไหม โดยมีกรว้างซื้อสินค้านี้ดังกล่าว (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 8)

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่กล่าวมาทั้งหมดแล้ว ทำให้วิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจของอยุธยาในรัชสมัยดังกล่าวเติบโตขึ้นอย่างก้าวกระโดด ฮอลันดาเข้ามามีบทบาทด้านเศรษฐกิจการค้าในอยุธยามากขึ้นในฐานะพ่อค้าคนกลางผ่านตัวแทนในนามบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) อย่างเห็นได้ชัด มีการตั้งสถานีการค้าขึ้นในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชราว พ.ศ. 2144 (ปรีดี พิศภูมิวิถี, 2561, หน้า 2) และสมเด็จพระเอกาทศรถทรงดำเนินนโยบายส่งเสริมและพัฒนาการค้าในกรุงศรีอยุธยาโดยทรงเปิดความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการผ่านการทูตกับฮอลันดา ความสัมพันธ์และการให้ความสำคัญกับฮอลันดาของสมเด็จพระเอกาทศรถยืนยันได้จากบันทึกของนายพณิษฐ์ Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) ประจำสถานีการค้ากรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเอกาทศรถหลายครั้ง รวมถึงสมเด็จพระเอกาทศรถแสดงความประสงค์ให้บริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) จัดหาสินค้าตามพระราชประสงค์แล้วจะได้รับการยกเว้นภาษีเรือสินค้าที่ปัตตานี และการกลับมาส่งบรรณาการจีนอีกครั้งหนึ่งในรอบ 10 ปี เพื่อฟื้นฟูการค้าทางทะเลจีนใต้ พ่อค้าทั้งในเอเชียและจีนต่างเดินทางเข้ามาค้าขายสินค้าในพระนคร สินค้าที่ค้าขายในอยุธยามีทั้งสินค้าของป่าที่ได้มาจากเมืองตอนในของอาณาจักรอยุธยา และสินค้าที่สำเภาจีนหรือ Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) นำเข้ามาขาย เศรษฐกิจอยุธยาจึงขับเคลื่อนและพัฒนาไปอย่างรวดเร็วเนื่องจากการค้าทางทะเลที่กำลังเจริญถึงขีดสุด ความต้องการสินค้าของป่าที่มีมากขึ้นอย่างก้าวกระโดดย่อมสัมพันธ์กับการออกพระราชกำหนดกฎหมายด้านภาษีอากร รวมถึงการควบคุมกำลังไพร่ในพระราชอาณาจักรอย่างรัดกุมมากยิ่งขึ้น เพื่อนำกำลังคนมาใช้ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจผ่านการหาสินค้าของป่า ข้อมูลจุดนี้อาจสัมพันธ์กับบทบาทของบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) และกลุ่มขุนนางอยุธยาต่างเข้าถึงความมั่งคั่งได้อย่างรวดเร็ว (หลักฐานที่แสดงว่าขุนนางอยุธยาบางกลุ่มเข้าถึงความเจริญจากการค้า คือ บันทึกของแลมเบิร์ต จาคอบเซน เฮน เขียนว่า ออกพระโชติภักดิ์ส่งสำเภาไปค้าขาย (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 21) แต่ความมั่งคั่งดังกล่าว

ราชสำนักอยุธยาก็ได้พยายามออกกฎหมายเพื่อดึงความมั่งคั่งเข้าสู่ส่วนกลางให้มากที่สุด โดยไม่เพียงแต่ไพร่เท่านั้นที่ได้รับผลกระทบ แต่ยังผลไปถึงขุนนางรวมถึงชาวต่างชาติที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาเพื่อค้าขายด้วยเช่นเดียวกัน พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเอกาทศรถทำให้อยุธยาเฟื่องฟูขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่เป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาที่สั่งสมในระบบแรงงานไพร่เช่นเดียวกัน

2. ด้านการเมือง

สิ่งที่น่าสนใจในประเด็นนี้ คือ การที่พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวถึงการขึ้นครองราชสมบัติของสมเด็จพระเอกาทศรถมีประเด็นที่ควรพิจารณา ดังนี้

2.1 การประกอบพระราชพิธีสงครามภิเษก

ก่อนการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติอย่างเป็นทางการผ่านการประกอบพระราชพิธีตามราชประเพณีสมเด็จพระเอกาทศรถทรงประกอบพระราชพิธีสงครามภิเษก (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 249) ความน่าสนใจในประเด็นนี้ คือ ไม่มีหลักฐานมูลเหตุแห่งการบอกการประกอบพระราชพิธีดังกล่าวก่อนหน้าว่ามีเหตุการณ์ใด ทำให้ทรงเลือกประกอบพระราชพิธีดังกล่าว แต่พระราชพิธีสงครามภิเษก มีการบัญญัติความหมายว่า การรดน้ำเพื่อออกสงคราม (ในหนังสือเขียน สังครามภิเษก (โครงการสืบสารมรดกวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 19)) ไม่ทราบเหตุแน่ชัดว่าเหตุใดจึงมีการประกอบพระราชพิธีดังกล่าวขึ้น แต่พระราชพิธีดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับพระราชครูทั้งสี่ เนื่องจากต้องเป็นผู้แต่งการพระราชพิธีตามข้อมูลที่ระบุไว้ในพระราชพงศาวดาร (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 249) แต่จากลักษณะข้อมูลที่กล่าวถึงพระราชพิธีดังกล่าว ทำให้ยังเป็นข้อสงสัยว่าทรงกระทำเพื่อการใด เพราะในพระราชพงศาวดารกล่าวถึงการแต่งพระราชพิธีสงครามภิเษก แต่กลับไม่พบว่าสมเด็จพระเอกาทศรถทรงยกทัพไปออกกระทำศึกสงครามกับบ้านเมืองรอบข้างเหมือนครั้งแผ่นดินพระนเรศวร แต่พบการส่งขุนนางไปทำศึกกับบ้านเมืองรอบข้างตามความในมหาชาวงษ์ พงษาวดารพม่า (นายต่อ (แปล), 2562, หน้า 267-271) หรืออีกทางหนึ่งอาจเป็นความคลาดเคลื่อนของการชำระพระราชพงศาวดารซึ่งชำระตกหล่นหรือสลับเหตุการณ์กับรัชกาลอื่นได้หรือไม่

2.2 การขึ้นครองราชย์โดยเอกสารใช้คำว่า “ปราบดาภิเษก”

ปรากฏในเอกสารพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 251) เป็นประเด็นที่ควรตั้งข้อสังเกตเพราะอาจเป็นจุดหักเหที่ไม่ปรากฏในเอกสารว่าเหตุใดจึงใช้คำดังกล่าวและเป็นได้หรือไม่ อาจมีข้อพิจารณา 2 ข้อที่สามารถอธิบายประเด็นนี้ได้คือ 1. ข้อมูลจากพระราชพงศาวดารกล่าวถึงสาเหตุสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรที่ปรากฏ อาจไม่ใช่สาเหตุสวรรคตที่แท้จริงหรือไม่ เพราะหากเกิดการผลิตแผ่นดินในสถานการณ์อันเป็นปกติ ลักษณะการบันทึกของพระราชพงศาวดารมักบันทึกการขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ลำดับต่อมาว่า ราชภิเษก การปรากฏ

คำว่าปราบดาภิเษกในการขึ้นครองราชย์อาจเป็นข้อบ่งชี้แสดงถึงนัยยะความไม่เป็นปกติวิสัยของการได้มาซึ่งพระราชอำนาจในครั้งนี้ หรือ 2.สมเด็จพระนเรศวรอาจมีพระราชโอรสที่มีคุณสมบัติสามารถขึ้นครองราชสมบัติต่อได้ตามสืบทอดธรรม แต่เกิดการรัฐประหารภายในขึ้น ปัญหาที่กล่าวมานี้ยังไม่สามารถหาหลักฐานใดในปัจจุบันมารองรับหรือชี้มูลได้ชัดเจน แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานที่จะสามารถชี้มูลได้อย่างแน่ชัดในปัจจุบัน กระนั้นข้อสังเกตในประเด็นที่ 2 นี้ย่อมไม่อาจตัดออกจากความเป็นไปได้ เพราะมีมูลเรื่องการใช้คำอันสะท้อนถึงการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเอกาทศรถหลักฐานอย่างพระราชพงศาวดารฝ่ายไทย และสอดคล้องกับประเด็นที่ 1 อันได้อธิบายไปในข้างต้น

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยาและพม่า

หลังการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวร หลักฐานพม่า เช่น มหาราชวงศ์ พงสาวดารพม่า ให้ข้อมูลเรื่องพระเจ้ากรุงอังวะทรงยกกองทัพมาตีเมืองทวาย ตะนาวศรี ซึ่งขณะนั้นอยู่ใต้การปกครองกรุงศรีอยุธยา และรบชนะกองทัพอยุธยาที่ส่งไปป้องกันเมืองหลายครั้ง (นายต่อ (แปล), 2562, หน้า 267-271) สะท้อนให้เห็นสถานการณ์หลังการสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับอาณาจักรฝ่ายพม่าเกิดความตึงเครียดและอยู่ในสภาวะยากต่อการควบคุมอีกครั้ง เรื่องการสงครามกับเชียงใหม่เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยา เชียงใหม่อังวะ เนื่องจากเอกสารทั้งพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา มหาราชวงศ์ พงสาวดารพม่า และบันทึกจากฮอลันดา กล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันนี้ไว้ สรุปความได้ว่า เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ (หลักฐานฝ่ายพม่าเรียกบุเรงนองมาจ่อ) ผู้มีศักดิ์เป็นท่อน้องเชื้อพระวงศ์ฝ่ายพม่าได้สิ้นพระชนม์ลง และเกิดความวุ่นวายขึ้นในการเลือกผู้ปกครองใหม่ กองทัพฝ่ายกรุงศรีอยุธยายกทัพไปล้อมเชียงใหม่ แต่ไม่สามารถเอาชนะเชียงใหม่ได้จึงถอนทัพกลับพระนคร (สงครามครั้งนี้กล่าวถึงใน นายต่อ (แปล), 2562, หน้า 270, กรมศิลปากร, 2513, หน้า 7)

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่พบในเอกสารพระราชพงศาวดารไทยและมหาราชวงศ์ พงสาวดารพม่า คือการที่พงศาวดารฝ่ายไทย อาทิ ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ไม่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์การเสียดินแดนใต้ควบคุมของอยุธยาและการพ่ายแพ้ศึกที่ทวาย และตะนาวศรีไปอยู่ในความครอบครองของอังวะ แต่เรื่องดังกล่าวปรากฏในเอกสารฝ่ายพม่า (นายต่อ (แปล), 2562, หน้า 267-270) จากหลักฐานดังกล่าวอาจตีความได้เป็น 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก เหตุที่ไม่กล่าวถึงในเอกสารฝ่ายไทยเป็นเพราะการชำระในครั้งสมัยหลัง (ตั้งแต่ครั้งอยุธยาหรือสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์) จะเป็นการตัดทอนเรื่องเสื่อมพระเกียรติและไม่เป็นผลดีต่ออยุธยาออกเสีย ประเด็นที่สอง อาจเป็นการชำระจากเอกสารในชั้นหลังที่ขาดใจความที่ครบถ้วน พงศาวดารที่ชำระในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์เป็นช่วงที่เอกสารหลงจากอยุธยาเสียหายไปจากครั้งเสียกรุง พ.ศ.2310

จากเหตุการณ์ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงอังวะ ทำให้เห็นได้ว่าในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ บ้านเมืองที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระนเรศวร หรือเมืองประเทศราช และเคยอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรฝ่ายพม่าได้กลับไปอยู่ภายใต้การปกครองของพระเจ้ากรุงอังวะอีกครั้ง โดยสมเด็จพระเอกาทศรถ แม้ว่าส่งกำลังคนออกไปป้องกันก็ไม่สามารถทำได้ตามพระราชประสงค์ และเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ หลังจากนั้น ฝ่ายกษัตริย์กรุงอังวะและล้านช้างทรงมีการแต่งราชทูตอันเชิญพระราชสาส์นมาเจริญทางพระราชไมตรี กับสมเด็จพระเอกาทศรถ (นายต่อ (แปล), 2562, หน้า 273; กรมศิลปากร, 2513, หน้า 16; พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 256) อาจวิเคราะห์ได้ว่า เป็นความพยายามลดสถานการณ์ความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างอาณาจักรลง รวมไปถึงอาจเกี่ยวข้องกับสถานภาพทางเศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยาที่เฟื่องฟูขึ้นอย่างมากในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ดังนั้นการเลิกการศึกสงครามแล้วเปลี่ยนมาเป็นทางไมตรีเพื่อให้เศรษฐกิจการค้าของเมืองท่าตอนในทั้งสามอาณาจักรสามารถติดต่อค้าขายระหว่างกัน และดำเนินไปได้อย่างสะดวกย่อมเป็นทางเลือกที่จะยังประโยชน์ให้แก่ทุกฝ่าย

2.4 การจัดระเบียบการปกครอง และสถานการณ์ทางการเมืองภายในของกรุงศรีอยุธยา

ข้อมูลจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เช่น ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เอกสารบันทึกหอสมุดและเอกสารฝ่ายพม่าที่ปรากฏให้เห็นสถานการณ์ทางการเมืองว่า กรุงศรีอยุธยาหลังการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรแล้วพลัดเข้าสู่แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ ช่วงแรกของรัชสมัยพระองค์ทรงพบกับสถานการณ์ทางการเมืองที่บ้านเมืองห่างไกลเริ่มเอาใจออกห่างกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งจากการที่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน อาณาจักรข้างเคียงต่างก็มีการผลัดเปลี่ยนผู้ปกครองนคร เช่น อังวะและเชียงใหม่ ทำให้มีการยกทัพจากอยุธยาไปปราบปรามแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ในแง่ของการรักษาฐานอำนาจเหนืออาณาจักรที่เคยอยู่ใต้ปกครองสมัยสมเด็จพระนเรศวร แต่ทั้งนี้ก็พบว่าอัตราการทำศึกสงครามจากเอกสารข้างต้นมีจำนวนครั้งที่ลดลงกว่ารัชกาลก่อน รวมไปถึงเอกสารฝ่ายพม่าและพงศาวดารฝ่ายไทยก็ให้ข้อมูลที่ชี้ได้ว่า การทำศึกสงครามระหว่างอาณาจักรยุติลงเป็นบางช่วงเวลาผ่านการเลือกเจริญสัมพันธ์ไมตรีผ่านการส่งบรรณาการ (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 256) ทั้งนี้สิ่งที่ตั้งข้อสังเกตไปแล้วในข้างต้นว่าเป็นการลดความตึงเครียดทางการเมืองเพื่อให้เศรษฐกิจการค้าดำเนินไปได้โดยสะดวกมากขึ้น เนื่องจากหลักฐานของฝ่ายกรุงศรีอยุธยาและฝ่ายพม่าต่างชี้มูลไปในทิศทางเดียวกันว่า พระมหากษัตริย์ของทั้งสองราชอาณาจักรต่างมีความต้องการสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกันมากกว่าการทำสงคราม ดังที่ได้ยกตัวอย่างมาแล้ว การลดสงครามระหว่างอาณาจักรอาจสัมพันธ์กับข้อมูลจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีการกล่าวถึงการพระราชกำหนดกฎพระอัยการ และส่วยสัดพัฒนากรชนอนตลาต และพระกัลปนาถวายเป็นนิตยภัต (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 259-260) จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า สมเด็จพระเอกาทศรถทรงกลับมาให้ความสำคัญ

และรื้อฟื้น ปรับปรุงกฎหมาย การเก็บภาษีรวมไปถึงการทำนุบำรุงพระศาสนา เป็นการฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยา จากภายในทั้งในเรื่องกฎระเบียบการปกครองภายในราชอาณาจักร การปรับปรุงเพิ่มเติมข้อกฎหมาย ด้านภาษีจากการค้าเพื่อตีผลประโยชน์และความมั่งคั่งเข้าสู่ราชสำนัก และการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองในพระราชอาณาจักรของพระองค์ โดยเฉพาะการแก้ไขปรับปรุงพระอัยการ แม้ว่าในพระราชพงศาวดารไทยจะไม่ได้ระบุว่าทรงแก้ไขในเรื่องรายละเอียดตัวกฎหมายอย่างไร แต่ในบันทึกของ เยเรเมียส ฟาน ฟลิต (ศุภวัณย์ เกษมศรี (แปล), 2563, หน้า 73) ซึ่งบันทึกขึ้นในราว พ.ศ. 2182-2183 (ศุภวัณย์ เกษมศรี (แปล), 2563, หน้า 9) บันทึกไว้ว่า “ทรงตรากฎหมายที่เข้มงวดขึ้นหลายฉบับ มีพระราชโองการให้บุคคลทั้งปวงในประเทศและบ้านเมืองที่ขึ้นต่อพระเจ้ากรุงสยามทำทะเบียนข้าทาส หลังจากนั้นจึงให้ทำบัญชีขึ้นให้ทั่ว หากใครมีข้าทาสเกินกว่าที่แจ้ง ข้าทาสที่มีได้แจ้งจะตกเป็นของหลวง” (ศุภวัณย์ เกษมศรี (แปล), 2563, หน้า 73)

จากข้อมูลของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต ผู้เคยเดินทางเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาและเขียนบันทึกดังกล่าว หลังรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถเพียงไม่กี่ทศวรรษชี้ให้เห็นว่า สมเด็จพระเอกาทศรถทรงพยายามที่จะสำรวจและควบคุมกำลังคนของบรรดาเจ้านายหรือกลุ่มชนชั้นปกครองทั้งในและทั่วราชอาณาจักร รวมไปถึงการดึงกำลังคนเข้ามาเป็นของหลวง ทั้งนี้อาจตั้งข้อสังเกตได้ 2 ประการ เกี่ยวกับการกระทำดังกล่าว คือ (1) การตรวจสอบกำลังคนในครอบครองชนชั้นปกครองทั่วราชอาณาจักรเป็นการกระทำเพื่อความมั่นคง และปลอดภัยต่อราชบัลลังก์ เนื่องจากมีกรณีศึกษาในอดีต เช่น กฎญานพิเชียร ซึ่งเป็นกฎหมายที่ช่องสุ่ม กำลังคนอยู่แถบลพบุรี เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา ผู้เป็นพระราชบิดาของ พระองค์ในปี พ.ศ.2124 (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 143) หรือไม่ (2) เป็นความจงใจดึงกำลังคนใน ราชอาณาจักรเข้ามาใช้ดำเนินกิจกรรมด้านเศรษฐกิจให้แก่ราชสำนักและกลุ่มขุนนางอย่างรัดกุมและมี ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างความมั่งคั่งให้สมเด็จพระเอกาทศรถ ราชสำนัก และกลุ่มขุนนาง อันอาจตีต่อไปได้ถึงการมีทรัพยากรและความร่ำรวยขึ้นของกลุ่มบุคคลดังกล่าวในราชอาณาจักรอันนำไปสู่การ สร้างสิ่งปลูกสร้าง หรือบูรณะศาสนสถานในพระนครแห่งนี้มากขึ้นตามไปด้วย สอดคล้องกับบันทึกของเยเร เมียส ฟาน ฟลิตที่ระบุว่า “ทำให้สยามเกิดความมั่งคั่ง โอ้อ่า และมีชื่อเสียง” (ศุภวัณย์ เกษมศรี (แปล), 2563, หน้า 73)

ในช่วงท้ายรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้ข้อมูลถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในระหว่างสมเด็จพระเอกาทศรถกับเจ้าฟ้าสุทัศน์ ผู้เป็น พระราชโอรส และดำรงตำแหน่งเป็นพระมหาอุปราชาอยู่ในขณะนั้น เข้ามากราบทูลขอพิจารณาคนออก จึงเป็นเหตุให้สมเด็จพระเอกาทศรถทรงตรัสว่า คิดจะขบถหรือ พระมหาอุปราชาทรงเกรงกลัวพระราชบิดา เมื่อกลับถึงพระราชวังบรรดาเสนาบดีจึงเสวยยาพิษสวรรคต (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 260) จากข้อความที่ระบุในพระราชพงศาวดารดูจะไม่สมเหตุผลหากพิจารณาในรายละเอียดแล้วด้วยเหตุผล เพราะที่มาของการไม่ไว้วางพระทัยของสมเด็จพระเอกาทศรถอาจเข้าใจได้ว่าการขอพระบรมราชานุญาต

ในการพิจารณาคนออกดูจะเป็นความต้องการมีอำนาจที่มากขึ้นในการควบคุมดูแลกำลังคน แต่กระนั้น เจ้าฟ้าสุทัศน์ทรงดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชผู้มีสิทธิธรรมในการสืบทอดราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา จึงไม่สมเหตุผลที่ต้องเสวยยาพิษเพียงเพราะเหตุตั้งที่พระราชพงศาวดารได้ให้ไว้ อย่างไรก็ตามจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถแสดงให้เห็นว่า การเมืองภายในราชสำนักอยุธยา กำลังอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่มีเสถียรภาพอีกครั้ง แม้ว่าสมเด็จพระเอกาทศรถจะทรงพยายามแก้ไขปรับปรุง การปกครองควบคุมกำลังคนทั่วราชอาณาจักร

3. บทสรุป

จากหลักฐานทั้งหมดที่กล่าวมาในข้างต้น นำมาซึ่งข้อสรุปเบื้องต้นในแง่ของสถานการณ์ทางการเมืองและสภาพเศรษฐกิจรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถได้ ดังนี้

สภาพเศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยารัชสมัยดังกล่าว จะพบว่าทรงมีการตั้งพระราชกำหนดเรียกเก็บภาษีอากรเพิ่มขึ้น ทำให้กลุ่มชนชั้นปกครองมีความมั่งคั่งเพิ่มมากขึ้นอย่างมหาศาล การกระทำนี้คงเกิดขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจการค้าของกรุงศรีอยุธยาที่เติบโตขึ้นอย่างมากจากการกลับมาเปิดเอกราชในการปกครองตนเองและดำเนินเศรษฐกิจได้อย่างเต็มรูปแบบ การค้าผ่านระบบบรรณาการกับจีน การค้ากับบริษัทของฮอลันดา Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) ที่เติบโตขึ้น รวมถึงมีการเจริญสัมพันธ์ทางการทูตกับฮอลันดาอย่างเป็นทางการ สะท้อนให้เห็นว่าสมเด็จพระเอกาทศรถทรงให้ความสำคัญกับการค้าทางตะวันตกมากยิ่งขึ้น และมีความต้องการสินค้าฟุ่มเฟือยมากขึ้นไปด้วยตามความมั่งคั่งของราชสำนักที่มีมากขึ้นเช่นกัน

สถานการณ์ทางการเมืองหลังสมเด็จพระนเรศวรสวรรคต อาจดูเป็นเหตุการณ์สวรรคตด้วยพระอาการประชวร แต่มีอีกแง่มุมหนึ่งที่ทำให้วิเคราะห์ หรือตั้งข้อสังเกตได้ว่า อาจเกิดการรัฐประหารภายในระหว่างสมเด็จพระเอกาทศรถกับสมเด็จพระนเรศวรหรือไม่ จากการที่พระราชพงศาวดารฝ่ายไทยใช้คำเรียกการขึ้นครองราชสมบัติของสมเด็จพระเอกาทศรถว่า ปราบดาภิเศก แต่ทั้งนี้หลักฐานพงศาวดารที่กล่าวถึงก็นับเป็นหลักฐานในชั้นหลังที่มีการชำระขึ้นในสมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์ จึงอาจยังมีข้อสังเกตถึงความถูกต้องของหลักฐานที่มีการชำระหลังเหตุการณ์นับศตวรรษ จำเป็นต้องมีการศึกษาหาหลักฐานต่อไปในอนาคตเพื่อความกระจ่างชัด

สภาพการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถมีเสถียรภาพสูงขึ้นในช่วงต้นเนื่องจากสมเด็จพระเอกาทศรถทรงให้ความสำคัญกับการชำระกฎหมาย เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมในกรุงศรีอยุธยาใหม่หลังการฟื้นฟูจากสภาวะสงครามกับหงสาวดีและอาณาจักรข้างเคียงที่ยึดเอามาแต่รัชกาลก่อน ขณะเดียวกันยังทรงพยายามลดความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างอาณาจักรด้วยการเปลี่ยนสงครามเป็นการเจริญสัมพันธ์ไมตรีระหว่างอาณาจักรเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังมีการออกกฎหมายควบคุมกำลังคนภายใต้อาณาจักรอยุธยาอย่างเข้มงวด สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตสังคม ผู้คนในอยุธยาที่

ขยายตัวขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ อันสืบเนื่องจากการแพร่ระบาดของโรคจำนวนมากเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา การกระทำดังกล่าวของสมเด็จพระเอกาทศรถสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการบริหาร และควบคุมสถานการณ์ทางการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยามากกว่าการให้ความสำคัญกับการแผ่อำนาจ ออกสู่ภายนอกอาณาจักรเหมือนเช่นครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร

ด้วยสภาพเศรษฐกิจที่เจริญเติบโตและสถานการณ์ทางการเมืองในบริบทที่แตกต่างไปจากเดิม ความต้องการควบคุมกำลังคนมากขึ้นของกลุ่มชนชั้นปกครองเพื่อนำกำลังคนในความดูแลมาขับเคลื่อน กลไกการค้าผ่านการหาสินค้าของป่า ฯลฯ อาจเป็นหนึ่งในเหตุผลที่ก่อให้เกิดผลเสียในด้านกำลังคนที่ไม่ อยากร่วมแรงงานไพร่ให้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นในทางหนึ่ง ทั้งยังสร้างความไม่พอใจให้แก่ชาวต่างชาติ ดังที่ เบเรเมียส ฟาน ฟลิต บันทึกไว้ในช่วงหลังรัชสมัยดังกล่าว ในทางการเมืองช่วงปลายรัชสมัยกลับเริ่ม แสดงถึงความไม่มีเสถียรภาพอีกครั้งจากความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในราชสำนัก สิ่งเหล่านี้แม้สมเด็จพระเอกา ทศรถจะทรงพยายามแก้ไขมาแต่ต้นรัชกาล แต่ก็อาจทำให้มีเสถียรภาพได้นาน เนื่องจากความมั่งคั่งที่มี มากขึ้นของกลุ่มชนชั้นปกครอง ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ไปจนถึงขุนนางนำไปสู่การมีความมั่งคั่งทั้งในทาง กำลังคนและทรัพย์สิน อาจกลายเป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญที่ทำให้อำนาจของวังหลวงถูกท้าทายได้ง่ายขึ้น เช่นเดียวกัน ดังจะสังเกตได้จากเหตุการณ์รัฐประหารที่เกิดขึ้นหลังรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นต้นไป จะมีบุคคลสำคัญที่ก้าวขึ้นมายึดอำนาจจากวังหลวงได้ โดยมีสถานะเป็นขุนนางมาก่อนหรือผู้มีสถานะทาง สังคม เช่น สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เป็นต้น

เมื่อวิเคราะห์ภาพรวมหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและการเมืองของ กรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยดังกล่าว ทำให้เห็นภาพรวมได้ว่าเศรษฐกิจการค้าโดยภาพรวมของราชอาณาจักร กลับมาฟื้นตัวอีกครั้งหลังจากสภาวะสงครามติดพันยาวนานมาตั้งแต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2112 ทั้งนี้จะพบว่าการเศรษฐกิจที่เฟื่องฟูขึ้นส่งผลต่อพัฒนาการทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัย สมเด็จพระเอกาทศรถที่จะทรงพยายามดึงผลประโยชน์การค้าเข้าสู่ส่วนกลางหรือกลุ่มชนชั้นปกครองด้วย การตรากฎหมายอันส่งเสริมความมั่งคั่งให้แก่กลุ่มชนชั้นปกครองกรุงศรีอยุธยา และราชสำนัก จึงทำให้ ความมั่งคั่งเกิดขึ้นแก่กลุ่มบุคคลดังกล่าวมากขึ้น รวมไปถึงการมีอำนาจมากขึ้นของกลุ่มชนชั้นปกครอง ตั้งแต่ขุนนางระดับสูงไปจนถึงกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจของอยุธยาตั้งแต่รัชสมัย สมเด็จพระเอกาทศรถจึงเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับพัฒนาการทางการเมืองของอยุธยา อันยังผลให้เกิด กลุ่มผู้มีอำนาจขยายตัวออกไปเป็นวงกว้างมากขึ้นนอกเหนือจากกลุ่มเชื้อพระวงศ์ ดังจะพบหลักฐานได้ใน รัชกาลหลังจากนี้เป็นต้นไป

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2513). เอกสารของฮอลันดา สมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ พ.ศ.2167-

2185. ม.ป.ท

กรมศิลปากร. (2541). เอกสารของฮอลันดา สมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ พ.ศ.2167-

2185. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

โครงการสืบสารมรดกวัฒนธรรมไทย. (2542). พระราชพิธีบรมราชาภิเษก. กรุงเทพฯ : คอมแพคท์
พรีน, หน้า 19

คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2563). ประวัติศาสตร์อยุธยา ห้าศตวรรษสู่โลกใหม่.

กรุงเทพฯ : มติชน

ตรงใจ หุตางกูร. (2561). การปรับแก้เทียบศักราช และ การอธิบายความ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า

ฉบับหลวงประเสริฐ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศักดิ์โสภารการพิมพ์

นายต่อ (แปล). (2562). มหาราชวงศ์ พงษาวดารพม่า. กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตี้บุ๊คส์

ปรีดี พิศภูมิวิถี. (2561). สยามศึกษาในสายตาชาวฝรั่งเศส. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

พันจันทนุมาศ (เจิม). (2559). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). นนทบุรี:
ศรีปัญญา

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ. (2554). นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย. กรุงเทพฯ: อักษร
สัมพันธ์, หน้า 126 - 128

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2559). หมิงสี่อู่-ซิงสี่อู่ บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง ตอนว่า
ด้วย สยาม และ หนังสือระยะทางราชทูตไปกรุงปักกิ่ง ประเทศจีน ตั้งแต่ ณ เดือน 8 ปีกุญตรี
ศกและปี ขวดจัตวาศก ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระอินทรมนตรี
เยี่ยม ได้เรียบเรียง ไว้ในรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ. มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระ
ราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพ รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ
วันที่ 2 เมษายน 2558.

ศุภวัฒน์ เกษมศรี (พลตรี หม่อมราชวงศ์ ; แปล). (2563). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเร
เมียส ฟาน ฟลิต. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.